

A történelem – micsoda is?

A *Kellék* történelemfilozófiai különszámáról

Bár a közbeszédben, különösen a politikai szövegekben ma is milliószor emlegetett fogalom, szinte úgy vagyunk vele, mint Ágoston az idővel – ha senki sem kérdezi, mintha tudnánk, miről van szó, ha kérdezik, gondban vagyunk. De csak szinte, mert legalább két évszázada igazából akkor sem magától értetődő, mire is gondolunk, ha magunknak próbáljuk megfogalmazni. Az, hogy nemcsak egyes történeti események vagy eseménysorok beszélhetők el és értelmezhetők, hanem a történelem egésze is, igényli az egész történeti időt átfogó *történelem* fogalmát, ezt az ismeretesen bibliai gyökerű újkori eszmét, amelyre – így Koselleck –, szemben a *historia* történeteket elbeszélő jelentésével, a 18. század dereka előtt még szava sem volt az európai nyelveknek. Csakhogy a mindent átölelő elbeszélés mindent átölelni tudó elbeszélőt, elbeszélői nézőpontot és az elbeszélést szervező, az elbeszéléteket értelmező előzetes koncepciót, valamint az olvasóval lehetséges konszenzusba vetett reményt is igényel, és ezzel máris dilemmák olyan csapdájába lépünk, melynek kijáratára – s nem annak hitt másik bugyrára – azóta sem bukkant senki. Volt, aki igyekezett bölcsen berendezkedni a csapdában, hol rezignáltan, hol vigasztalón Elíziumot festve falára, vagy büszkén szembenézett annak áttörhetetlenségével, mások biztos kiút-tippeik kudarcán töprengtek, és volt, van, aki minderről hallani sem akarva mintha tágas, szűz mezőn lépdelve magabiztosan a csapda padlatán – társai fejcsóválásától kísérve. A történelem filozófiája természetesen akkor születik meg, amikor problémaként, magyarázatra szorulóként merül fel az emberi nem egészként tekintett története – vagyis mindjárt a történelem modern fogalmával. Amikor a Sors vagy a Gondviselés irányításának gondolata már nem számíthat általános konszenzusra. E fogalomra azóta a maga támasztotta kérdések dús bokraként tekinthetünk.

DOI: 10.61901/Kellék.2024.72.01

A szerző címzetes egyetemi tanár, ELTE BTK.

Email: tamas.miklos@wiko-berlin.de

Micsoda is a történelem? Feltáru-
ló igazság, értelem, teodíceapótló
vigasz, nyelv, szöveg, irodalmi műfaj, hatalmi/harci eszköz, az emberi tra-
uma neve? Kinek, minek a története? Elbeszélhető-e egyáltalán, és mi az
elbeszélés előfeltétele? Ki a beszélő, és mi a viszonya elbeszéléséhez? Mi az
elbeszélés nézőpontja, hány nézőpont lehetséges? Mi számít történelmi tény-
nek? Mit tudhatunk a megtörténte-
kről? Megállapítható-e „történelmi igaz-
ság”? Megadhatók-e, és melyek egy elbeszélés érvényességének kritériumai?
Ki mit tekint „történelemhamisításnak”? Mi a történelmi idő, minek az
ideje? Egységes-e? Egy időben hány idő van? Kezdet és vég, múlt–jelen–jövő,
visszatérés – mit jelent? Hol az elbeszélésbe bevonható idő határa? Van-e,
s milyen iránya van a történelemnek? Korszakok, korszakolás – mennyi-
ben az elbeszélői üzenet, a koncepció, a hallgatólagos vagy nyílt elbeszélői
célkitűzés eszközei? Mi a történetek és a történelem viszonya egymáshoz?
Elgondolható egyáltalán több „történelem”? Közös és magántörténetek
– van-e közös történelmünk/történetünk? Lehetséges-e egyáltalán közös
tudás, beszélhetünk-e tudás- vagy élményközösségről? Ha erre egyáltalán
igent mondanánk, kiket fog át, és kiket nem ez a közösség? Mi az elbeszélés
célja? Mire szolgálnak a történelmi példák? Mi tekinthető a történelmi el-
beszélés célközösségének? Mi a történelemteológia és a történelemfilozófia
viszonya? Helyettes elbeszélés-e a történelem, ha az, mit helyettesít? Miért
és kinek van egyáltalán szüksége erre a projekcióra? Mi a prófétai szerep és
a történelmi narráció viszonya? Hogyan tekint saját pozíciójára a magát
„elkötelezettnek” vagy „elfogulatlan-
nak” látó történelmi elbeszélő? Hogyan
hat az elbeszélői pozíció, az elbeszélő kora, kultúrája, előítéleteinek köre,
személye stb. az elbeszélésre? Milyen morális vonatkozásai vannak egy-
egy elbeszéléstípusnak? Mitől függ az elbeszélő bizakodó vagy szkeptikus
hangja? Hogyan válik a történelem elbeszélése az interpretációk harcává?
Hogyan működik (működnek) a történelem/történelemfilozófia/történelem-
narratívák mint identitásképző eszköz(ök), mint a közbeszéd uralásának
eszköze(i), mint harci eszköz(ök)? Miben különböznek, ütköznek győztesek
és vesztesek elbeszélései? Kinek való, és kinek a zsákmánya lehet a történe-
lem? Minek a története a történelemfilozófia története? Történelemfilozófia
ma – van-e még ilyesmi, s mi végre?

Ki ne tudná folytatni e sort? Az itt következő írások néhány kérdést
érinthetnek csupán. Az eszmetörténetinek tűnő szövegek arra utalnak,
hogy úgy látszik, holtnak hitt dilemmák szellemei, megidézzük őket vagy
sem, továbbra is köztünk vannak.